

บทคัดย่อ

งานวิจัยรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว้านี้ เป็นงานวิจัยที่ค้นหาข้อเท็จจริงและนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นโดยส่วนรวม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญคณะวิจัยเป็นแต่เพียงผู้สนับสนุนให้เกิดกระบวนการต่างๆในท้องถิ่น โดยได้ศึกษาในหมู่บ้านลำน้ำว้า จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านน้ำพระทัย บ้านน้ำว้า บ้านน้ำปู้ และบ้านห้วยทรายมูล ซึ่งผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงของปริมาณสัตว์น้ำในลำน้ำว้าแบ่งตามการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ 3 ระยะได้แก่ ระยะที่ 1.) ยุคปลาอุดมสมบูรณ์(ก่อนปี พ.ศ. 2520)สังคมยุคนี้มีการพึ่งพาธรรมชาติ ธรรมชาติและพิธีกรรมความเชื่อมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านสูง ลักษณะสังคมเป็นสังคมแบบเครือญาติ อยู่ในระบบคุณธรรมควบคุมที่ชุมชนเรียกว่า “ของหน้าหมู่” ระยะที่ 2.) ยุคปลาลดลง (พ.ศ. 2520 -2539) ความเจริญทางด้านโครงสร้างทางสังคมได้เข้ามาสู่ท้องถิ่น เช่น ถนนลาดยาง สะพานคอนกรีต ไฟฟ้า น้ำประปา นอกจากนี้วัฒนธรรมทางตะวันตกและกระแสการบริโภค กระแสวัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคมทีละน้อยๆ เป็นสิ่งที่ผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนบางกลุ่มในสังคม จากการใช้วิถีชีวิตแบบพอเพียงเปลี่ยนเป็นวิถีชีวิตพึ่งพาวัตถุ มีการประเมินคุณค่าของสังคมจากราคาวัตถุเสมือนว่าวัตถุได้เป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคมประการหนึ่ง จึงมีการแก่งแย่งทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา เป็นผลให้ปริมาณทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่มีปริมาณที่ลดลงอย่างรวดเร็วในระยะต่อมา จนป่าไม้และปลาท้องถิ่นหลายชนิดแทบสูญหายไปจากพื้นที่ตำบลน้ำพาง ในระยะเวลาดังกล่าวชุมชนลำน้ำว้าได้มีกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ แต่ผลของอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำยังไม่ประสบความสำเร็จ ระยะที่ 3.) ยุคสัตว์น้ำฟื้นฟู เป็นช่วงที่สังคมได้เรียนรู้ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผ่านมา และชุมชนต้องการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างจริงจัง โดยการไปศึกษาดูงานจากหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จมาก่อนแล้วสานกับการกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนที่ผ่านมาแล้วนำความรู้ใหม่ที่ได้ไปพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ จนทำให้ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนมีความสำเร็จในระดับที่ชุมชนพอใจ และงานวิจัยได้เข้ามาสนับสนุนชุมชนในการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำจากเดิมเพิ่มขึ้นไปอีก โดยให้เน้นให้ชุมชนได้มีเรียนรู้กระบวนการจัดการในทุกกลุ่ม ทุกหมู่บ้าน แล้วนำไปสู่รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่มีการประยุกต์เอาศาสนา พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสานกับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเกิดเครือข่ายความร่วมมือของหมู่บ้านอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในหมู่บ้านลำน้ำว้า และขยายไปสู่หมู่บ้านลำน้ำอื่นๆในพื้นที่ตำบลน้ำพางในเวลาต่อมา

การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำกลไกการฟื้นฟูแหล่งน้ำของชุมชนลำน้าว้ามีหลักการและแนวทางดังต่อไปนี้ 1.) กระบวนการจัดการ เป็นการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนโดยทีมวิจัยเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้เน้นกระบวนการที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและเกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งหมด เช่น เวทีสนทนา การพูดคุยปรึกษาหารือ เวทีเสวนา การระดมสมอง การสำรวจข้อมูล การสัมภาษณ์ การประชุม การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่าย การประชาสัมพันธ์ 2.) วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการ ชุมชนมีวิธีการจัดการใน 6 ลักษณะ คือ 2.1) การจัดการเชิงโครงสร้าง เช่น การตั้งกลุ่ม องค์การบริหาร 2.2) การจัดการทางสังคม เช่น การสร้างกฎระเบียบของสังคม การประยุกต์ใช้ประเพณีพื้นบ้าน ศาสนา และพิธีกรรมความเชื่อของท้องถิ่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท 2.3) การจัดการแหล่งน้ำ เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์ เขตสงวน 2.4) การจัดการผลประโยชน์ เช่น การท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ การจับสัตว์น้ำ 2.5) การสร้างจิตสำนึกของประชาชนในพื้นที่ เช่น เวทีประชาคมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การเข้าค่ายเยาวชน 2.6) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารด้านการดำเนินงานของชุมชนให้สังคมทั้งในและนอกพื้นที่รับรู้ 3.) หลักการจัดการ ชุมชนมีหลักการจัดการ อยู่ 4 ประการ 3.1) คำนึงถึงความสมบูรณ์สัตว์น้ำและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศแหล่งน้ำและคุณค่าของแหล่งน้ำ 3.2) การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ 3.3) การใช้วิธีการของท้องถิ่นที่มีการนำเอาความเชื่อด้านศาสนา พิธีกรรมความเชื่อวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลในการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นมาใช้ในดำเนินงาน 3.4) การได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทุกคนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม

ปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการขยายเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเป็นไปด้วยดีมีปัจจัยดังนี้ 1.) ความเป็นสังคมชนบทที่มีการพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตและต้องการคงรูปแบบการพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตต่อไป ประกอบกับการประสบปัญหาการทำลายปลาท้องถิ่นทำให้ปลาท้องถิ่นมีปริมาณที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จึงทำให้ชุมชนมีการเอาใจจริงเอาใจกับกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในพื้นที่ตำบลน้ำพาง 2.) ภาวะผู้นำ เป็นผู้นำที่มีความเสียสละ มีคุณธรรม เป็นที่พึ่งของชาวบ้านยามเดือนร้อนและรู้จักรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม 3.) กระแสสังคมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติในจังหวัดน่านและในตำบลน้ำพางมีสูง วังปลาจึงถือว่าเป็นสิ่งชีวิตศักยภาพของหมู่บ้านได้ประการหนึ่ง และผลจากการอนุรักษ์วังปลาที่มีปลาเพิ่มขึ้นทำให้ชาวบ้านได้รับอาหารเพิ่มมากขึ้นเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนลง นอกจากนี้ วังปลายังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านได้อีกด้วย สิ่งเหล่านี้ได้เป็นแรงจูงใจให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำต่อไปอย่างต่อเนื่อง 4.) ความเป็นสังคมที่สงบสุขภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านเป็นแบบเครือญาติ รวมถึงความสัมพันธ์ของผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านเป็นแบบพี่แบบน้อง มีการเกื้อกูลกันสูง